

Politické strany první republiky v českých zemích

Účelem této ani dalších kapitol s obdobným tématem není exkurs do politických programů stran nebo do geneze jejich postavení ve společenském systému, tedy toho, co je předmětem politologických studií a specializovaných publikací o politických stranách nebo politických systémech. Dále uvedená charakteristika stran, vybraných zejména z hlediska výše jejich podílu na ziscích hlasů a mandátů ve volbách, má za účel pouze dokreslit zpracované číselné údaje o výsledcích voleb a umožnit čtenáři snáze si představit pod prezentovanými čísly také charakter územního rozložení politických sil ve volbách včetně politického složení zvoleného zákonodárného orgánu.

Politické strany první republiky zejména svým zaměřením (orientací na skupinu voličů) navazovaly na tradici, která se na území nově vzniklého Československa vytvářela již za Rakousko-Uherska. Obzvláště silná tato tradice byla v zemích českých. Podle seznamu stran a uskupení zúčastněných ve volbách do roku 1946 (viz následující kapitola) je zřejmé, že voleb do Poslanecké sněmovny v letech 1920 – 1935 se zúčastnilo kolem 50 subjektů. O názvech stran se dá předpokládat, že ve zkratce vyjadřují i politickou orientaci (program) strany a při bližším pohledu na ně zjistíme, že většina z nich obsahuje v nějaké podobě pojem „národnost“ nebo „menšinové etnikum“, někdy i „regionální působnost“. Vedle stran německých, maďarských nebo polských však byly ve volbách registrovány i čtyři strany, které ve svém názvu měly přívlástek „slovenská“ a ve volbách také kandidovaly pouze na území Slovenska. Pouze cca 40 % stran se podle svého názvu takto nevynezovalo a voličům tak naznačovaly svou především československou orientaci nebo alespoň orientaci neomezenou národnostně, etnicky nebo regionálně.

Přehledy výsledků hlasování v jednotlivých volbách a v jednotlivých volebních krajích vykazují jednu zajímavou tendenci spočívající v tom, že některé strany orientované zpočátku na určitou národnost, etnikum či lokalitu tím, že podávaly kandidátní listiny jen v některých volebních krajích, postupně mění svou strategii v oslovení voličů a sdružují se do uskupení, která pak kandidovala na větším území nebo dokonce v téměř všech volebních krajích (např. uskupení německých a maďarských stran). V tomto směru jim pomáhala i změna volebního zákona platná od voleb v r. 1925, která umožňovala straně podat kandidátní listiny jen na části území volebního kraje (v politickém okrese).

Československé politické strany

Agrárníci

V dubnu r. 1919 se předválečná „Československá strana agrární všech zemí Koruny české“ (ČSAVZ) přejmenovala na Republikánskou stranu československého venkova (RSČV). Lze ji považovat za jednu ze stran, která má své politické kořeny v Rakousku-Uhersku. Další změna názvu nastala v roce 1922, kdy se sloučila se svým slovenským protějškem – Slovenskou domovinou – Stranou slovenského maloroľníckého ľudu a nový politický subjekt přijal název Republikánská strana zemědělského a maloroľníckého ľudu (RSZML). Volební orientace strany byla jednoznačně upřena k venkovu a jeho obyvatelům (používalo se např. heslo „Venkov – jedna rodina“) a ve volbách v tomto období patřila k neúspěšnějším stranám.

Další strana, která měla ve svém názvu slovo agrární, vznikla v roce 1925. Byla jí Československá strana agrární s konzervativní opozicí (ČSAK) a založena byla jako odštěpek RSZML. Po volebním propadu v roce 1925 ale zanikla.

Národní socialisté

Historické kořeny Československé národně sociální strany (ČSNS) sahají až do roku 1897. Svůj název často měnila v souvislosti s tím, na jakou část svého názvu (národní versus sociální) kladla v té či oné době v realizaci svého politického programu větší důraz. Po vzniku Československa přijala název Československá strana socialistická a orientovala se na velmi výrazný sociální program. Ten se však postupně zmírňoval až přešel na pozici sociálně-liberální s národní orientací. V roce 1923 přijala svůj definitivní název.

V roce 1925 vznikla Národní strana práce (NSP) odtržením od Československé národní demokracie. Ta se v roce 1930 s národními socialisty sloučila – viz níže.

Sociální demokracie

Československá sociálně demokratická strana dělnická (ČSDSD) vznikla sloučením autonomistického a centristického křídla České strany sociálně demokratické a slovenských sociálních demokratů na slučovacím sjezdu v prosinci r. 1918. Tradice strany jsou mnohem starší, k založení sociálně demokratické strany v českých zemích došlo již v roce 1878. Po vzniku republiky v roce 1918 představovala standardní levicový program.

Před volbami v roce 1920 se od ČSDSD odpojila frakce, která přijala název Socialistická strana československého lidu pracujícího (SSČSLP). Ve volbách však strana neuspěla a v roce 1923 opět splýnula s ČSDSD. Oslabení zaznamenala strana v roce 1921, kdy se od ní odloučila část, z níž vznikla Komunistická strana Československa.

Národní demokracie

V únoru r. 1918 byla na základě některých rozpuštěných rakousko-uherských stran (např. realisté, mladočeši, staročeši aj.) založena strana Česká státoprávní demokracie, která byla v roce 1919 přejmenována na Československou stranu národně demokratickou (ČSND). Politická orientace bývala označována jako konzervativní a pravicová, postupem let se v ní projevoval posun k nacionalismu.

Rozpory v důsledku změny programu vedly v roce 1925 ke vzniku nové strany s názvem Národní strana práce (NSP) – viz výše.

V roce 1919 byla založena Slovanská strana sociální (SSS) rovněž jako odštěpek ČSNS, její neúspěch ve volbách v roce 1920 vedl k jejímu zániku.

Další národně orientovanou stranou byla v roce 1926 založená Národní liga. Několikrát se přejmenovala a ve volbách kandidovala povětšinou v různých uskupeních. V roce 1929 např. v koalici Liga proti vázaným kandidátním listinám (Liga) a v roce 1935 v koalici pod názvem Národní sjednocení (NárSj). Její poslední registrovaný název byl Národní liga – Strana radikální, národní a demokratická.

Lidovci

Československá strana lidová (ČSL) byla založena v roce 1919 na slučovacím sjezdu menších katolických stran a uskupení. Na tomto sjezdu mělo také dojít ke sloučení s Hlinkovou slovenskou lidovou stranou, ale nestalo se tak. Program strany propagoval křesťanskou solidaritu, spolupráci tříd a stavů a mravní reformu společnosti.

V roce 1929 vznikla odštěpením z ČSL Československá strana křesťansko sociální, která v témž roce kandidovala na kandidátkách Hlinkovy slovenské ľudové strany (HLS). V roce 1935 byli její zástupci uvedeni na kandidátních listinách RSZML.

Živnostníci

V listopadu r. 1919 se konal slučovací sjezd živnostenských stran a organizací působících v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, jehož výsledkem bylo založení Československé živnostensko-obchodnické strany středostavovské (ČSŽOSS). Politická orientace je zřejmá již ze samotného názvu, mottem programu byla ochrana drobných podnikatelů před velkovýrobou.

Československá domkářská a malozemědělská strana (ČDMZS) vznikla v roce 1924 odtržením od ČSL, jejím programem bylo zejména odmítání soukromého vlastnictví velkých pozemků a podpora pozemkové reformy. V roce 1935 kandidovala společně s RSZML.

Komunisté

Odtržením levicového křídla od ČSDSD v roce 1921 vznikla Komunistická strana Československa (KSČ), ke které se postupně připojovaly i další menší politické subjekty na levičnické scéně. Její program byl deklarován jako výrazně levicový a internacionální, snažila se oslovit i národnostní menšiny.

Německé politické strany

Zvláštní a velmi výrazné bylo v ČSR postavení a spektrum německých politických stran, tedy stran, o nichž podle jejich názvu lze usuzovat na orientaci směrem k velmi početné skupině občanů republiky německé národnosti. Toto spektrum bylo z hlediska politického programu téměř kompletní, od levice až po nacionální pravici, chyběla v něm v podstatě pouze komunistická strana. Bylo možné je rozdělit na dvě velké skupiny: na aktivistické strany, které se k existenci republiky stavěly konstruktivně, a na neaktivistické, které se podílely na jejím rozbití v událostech vrcholících v letech 1938 - 1939.

Německá sociálně demokratická dělnická strana - Deutsche Sozialdemokratische Arbeitpartei (DSDAP)

V prvních poválečných letech byla z německých stran nejvýznamnější. Zakládající sjezd se konal v roce 1919. V roce 1921 se stejně jako u ČSDSD od strany odštěpilo levicové křídlo a spoluzaložilo KSC. DSDAP se jako jedna z mála německých stran nesloučila se Sudetoněmeckou stranou (SdP).

Svaz zemědělců - Bund der Landwirte (BdL)

Navazoval na činnost Německé agrární strany, vzniklé na začátku 20. století. V Čechách byl založen Svaz zemědělců v listopadu r. 1918. V důsledku organizačních problémů na Moravě a Slezsku byl Svaz zemědělců založen jako strana s celostátní působností až v roce 1920. Její politický program byl orientován národnostně (např. požadavek národního sebeurčení) i hospodářsky (ochranu zájmu maloročníků i dalších vesnických sociálních skupin). BdL kandidoval v roce 1929 v uskupení Deutsche Arbeits und Wahlgemeinschaft, se Sudetoněmeckou stranou se rovněž nesloučil.

Německá křesťansko sociální lidová strana - Deutsche Christsoziale Volkspartei (DCV)

Podobně jako ČSL se orientovala na věřící obyvatelstvo, těžištěm její politiky bylo zachování církevního vlivu na školství a veřejný život jako celek. V roce 1938 se sloučila se Sudetoněmeckou stranou.

Německá demokratická strana svobodomyšlná - Deutsche Demokratische Freiheitspartei (DDFP)

Vznikla v roce 1919 v Teplicích a zastávala program tradičního liberalismu. Orientovala se na umírněnou národnostní autonomii německého obyvatelstva. V roce 1938 se nespojila se Sudetoněmeckou stranou.

Německá strana živnostníků - Deutsche Gewerbetypartei (DGP)

Vznikla v roce 1919 jako jediná z německých stran zcela nová bez návaznosti na existující stranickou strukturu zachovanou z předchozích let. Nikdy nekandidovala samostatně a brzy po vzniku Sudetoněmecké strany s ní splynula.

Německá nacionální strana - Deutsche Nationalpartei (DNP)

Prezentovala se jako spolčení krajně pravicového charakteru. V roce 1933 byla po prokázání iredentistické činnosti a pro spolupráci s cizí zemí na úkladech proti republice úředně rozpuštěna.

Německá nacionálně socialistická strana dělnická - Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei (DNSAP)

Navazovala na tradice své předchůdkyně působící od roku 1903 v Rakousku-Uhersku. V Československu se strana ustavila na sjezdu v listopadu r. 1919. Od počátku politického působení vystupovala s nejradikálnějším nacionálním programem ze všech německých stran (zpochybnování existence československého státu). Vývoj jejího působení vedl k tomu, že v roce 1933 vláda oficiálně zakázala její činnost.

Sudetoněmecká strana - Sudetendeutsche Partei (SdP)

Její vznik byl do jisté míry reakcí na rozpuštění DNSAP a DNP. Od sklonku roku 1933 vystupovala jako Sudetoněmecká vlastenecká fronta (Sudetendeutsche Heimatsfront – SdHF), nový program získala na shromáždění v říjnu r. 1934 (vystoupení Konráda Henleina) a ustavila se oficiálně před volbami v roce 1935. Její program byl orientován především na jednotnou organizaci všech proněmecky orientovaných politických sil a v letech 1935 – 1938 ovládla téměř veškerý politický život v sudetském pohraničí.

Polské strany

Další významnější národnostní skupinou na území Československa byli Poláci. Na rozdíl od Němců bylo ale zastoupení Poláků v obyvatelstvu územně omezené na oblast Slezska a Těšínska. V tomto území působilo několik polských stran. Žádná z nich však nedosáhla na významnější volební výsledek. V roce 1925 kandidovaly tyto strany v uskupení s názvem Polski Związek Ludowy i Robotniczy – Polský lidový a dělnický svaz (PZLR). Po volbách se toto uskupení rozpadlo a polské strany již samostatně nekandidovaly.

Židovské strany

Ve volbách v letech 1920 a 1925 kandidovaly samostatné židovské strany (Židovská strana a Sdružené strany židovské). Nedosáhly však významnějšího úspěchu a poté již žádná židovská strana samostatně nekandidovala.